

Súčinnosť verbálnych kategórií pri aspektovo korelovaných verbách¹

Miloslava Sokolová

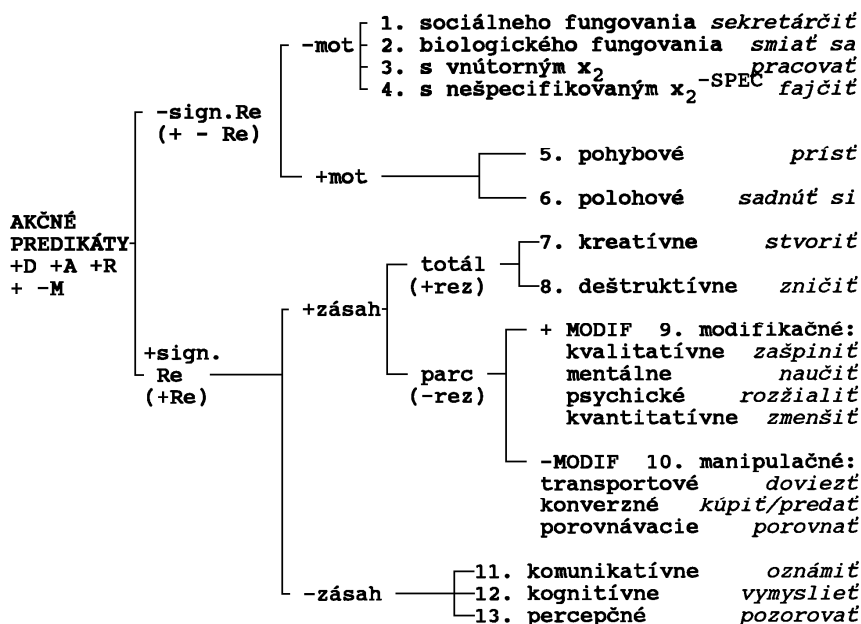
1. Aspektovo korelované verbá

V príspevku predstavíme vyjadrenie súčinnosti verbálnych kategórií aspekt – modus – tempus v skupine aspektovo korelovaných verb. Pre verbálny aspekt je dôležitá sémantika slovesa, aspektové korelácie sú možné len pri verbách, ktorých význam umožňuje človeku vidieť ten istý dej z dvoch aspektov (duratívne z perspektívy filmu, perduratívne z perspektívy fotografie), porovn. Sokolová, 2001. Aspektové korelácie nachádzame pri frekventovaných akčných verbách (kreatívnych, deštruktívnych, manipulačných či modifikačných), najčastejšie subjektovo-objektových, základnou podmienkou na ich vytvorenie je prítomnosť sémantického príznaku +mutácia, ďalej M (Daneš, 1971), pozitívne majú vyjadrené aj príznaky dianie (D), akčnosť (A), rozčlenenosť (R), +relačnosť (Re) je častejšia než –Re.

Akčné aspektovo korelované predikáty:

- odpovedajú na otázku „čo robí“ (pri kauzatívach „čo spôsobuje“) ľavoventný participant agens s pravovointečným participantom x₂ paciansom, ich všeobecným korelátom je sloveso *robiť* (*urobiť*);
- majú príznaky: +D, +A, +R, +>-Re, +M;
- kategória spôsobu priebehu slovesného deja sa realizuje takmer vo všetkých 58 variantoch: lokalizovanosť (18 druhov), temporálnosť (12 druhov) a modalitosť (28 druhov), porovn. Sekaninová, 1980;
- majú najčastejšie subjektovo-objektovú valenčnú štruktúru (+>-Re), nerelačné akčné predikáty zvyčajne netvoria aspektové korelácie;
- sú to primárne perduratíva (+M), častejšie ide o primárne perduratíva so sekundárnou imperfektivizáciou než primárne duratíva so sekundárnou perfektivizáciou;
- sú kompatibilné s reflexívnymi a participiálnymi transformátmi kategórie diatézy;
- tvoria rezultatívne konštrukcie;
- sú kompatibilné s imperatívnymi konštrukciami.

¹ Príspevok je rozšírenou verziou vystúpenia na konferencii *Medzi slovakistikou a všeobecnou jazykovedou*. 28. mája 2009 v Košiciach.



Aspektovo korelované sú hlavne relačné akčné predikáty. Podľa pôsobenia na pravointenčný participant x_2 sa tranzitívne slovesá (valenčná štruktúra: $S_n - VF - S_a$) charakterizujú ako predikáty zásahové: s totálnym zásahom paciensa (verba efficiendi, porovn. existenčné vznikové a zánikové procesy) alebo s parciálnym zásahom modifikátu (verba affiendi).

Verbá efficiendi sú kreatívne alebo rezultatívne predikáty s agensom produktorom a paciensom rezultátom ako totálnym zásahom, napr. *stvoriť, splodiť, porodiť*, tvoriace rezultát (výrobky, stavby, jedlá, tkaniny, odevy, umelecké výrobky, produkty, inštitúcie, udalosti, oheň, voľný priestor, plochu, myšlienky), porovn. primárne perduratíva *vyrobiť, postaviť, vyrezať, zriadiť, zapáliť, vyhlbiť, vykopať, vyvrátať, vyvinúť, vynájsť, objaviť* atď., resp. primárne duratíva *robiť, variť, šiť, tkať, organizovať* atď. Verba efficiendi sú aj deštruktívne predikáty s agensom deštruktorom, napr. primárne perduratíva *rozbiť, odstreliť, pošliapať, popraviť, zoŕať, spotrebovať, zabiť, vykynožiť, vypáliť, umlčať, zneškodniť, prečiar knuť, vyhladiť, pohltiť, rozložiť, rozbiť, vyvrátiť, anulovať* atď., resp. primárne duratíva *ničiť, vešať - obesiť, vraždiť, ruiniť, búrať, jesť, likvidovať, rušiť* atď.

Verbá affiendi sú modifikačné akčné predikáty s agensom modifikátorom a parciálnym zásahom, označujú kvalitatívnu zmenu modifikátu x_2 na x_2° , napr. *meniť*. Pomenúvajú modifikáciu paciensa z hľadiska:

a) fyzicky vnímateľných vlastností paciensa +ANIM, a to zdravia, veku, sociálneho stavu – porovn. primárne perduratíva *uzdraviť, napojiť, omladiť, rozviesť, nazvať* atď., resp. primárne duratíva *liečiť, učiť*;

b) modifikácia paciensa -ANIM podľa zvukových, chuťových, čuchových, tvarových a teplotných vlastností – porovn. primárne perduratíva *stíšiť, osladiť, zaokrúhliť, ochladiť*, podľa povrchových vlastností – porovn. primárne perduratíva

vyhladiť, vyštrbiť, konzistenčných vlastností – porovn. *zmäkčiť*, podľa farby paciensa x_2 – porovn. *začierniť*;

c) kauzátor v aktívnych emotívnych predikátoch spôsobí zmenu emotívneho stavu afektora evokátorom – *rozžialiť niekoho niečím* ako *spôsobiť, že sa niekto rozžiali/je rozžialený*, resp. psychofyzologický stav: porovn. primárne perduratíva *opiť, vyhladovať* a psychický stav – *potešiť, presvedčiť, rozveseliť*;

d) pri slovesách afficiendi spôsobí agens x_1 kvantitatívnu zmenu paciensa x_2 , pričom x_2 je menšie alebo väčšie než x_2^0 , napr. rozmer, veľkosť, rýchlosť, čas – porovn. primárne perduratíva *rozšíriť, zmenšiť, ubrať*.

Nemodifikačné manipulačné predikáty (–MODIF) možno rozdeliť na podskupiny podľa toho, či manipulátor manipuluje s jedným participantom, dvoma participantmi, alebo či manipuláciu sprevádza zmena vlastníctva:

a) Kauzatívne lokačné predikáty s parciálnym zásahom označujú lokačnú zmenu objektu x_2 , porovn. perduratíva *doviezť, položiť – klásť, uložiť, obrátiť, dvihnúť – dvíhať, hodiť – hádzať, priniesť, poslať, podať*.

b) Konverzné predikáty s parciálnym zásahom vyjadrujú zmenu vzťahu participantov posesora a adresáta (akceptora, beneficenta) k posumu x_2 , porovn. primárne perduratíva *dať, brať – vziať, prijať, dodať, zveriť, kúpiť, predať, prideliť*.

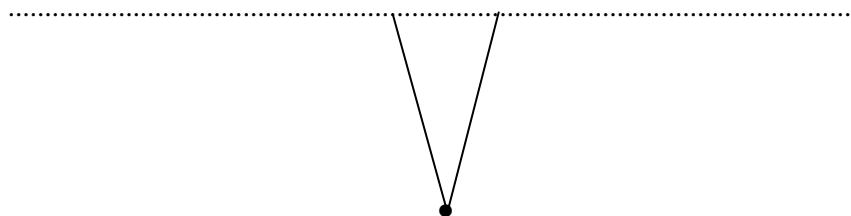
c) Manipulácia s dvoma pravovalenčnými participantmi: zámena – *vymeniť za, nahradiť*, porovnávanie – *porovnať, prirovnať, rozoznať od, stotožniť*, usporiadanie – *zostaviť*. Ďalej je to typ vyjadrujúci odlúčenie od Sg – *očistiť, opláknúť, utrieť, zbaviť, odtiahnuť, oslobodiť, pomôcť, zachrániť; rozoznať*; opakom je zlučovanie s Si – *zoznámiť, predstaviť*, z iných typov sú to duratíva *priatelieť sa, sobášiť*.

Bez zásahu sú aktívne komunikatívne predikáty s agensom editorom, ďalej s pravovalenčným diktom, príp. sujetom a adresátom (porovn. primárne perduratíva *oznámiť, porozprávať, opísať, potvrdiť, vysvetliť, objasniť, spomenúť* atď., resp. primárne duratíva *hovorieť, vravieť, pýtať sa, opakovať, ďakovať, písať, komentovať, definovať*).

Zriedkavejšie sú aktívne kognitívne predikáty bez zásahu s agensom kognizantom a pravovalenčným fenomenálom (porovn. primárne perduratíva *objaviť, odkryť, vypátrať, zistiť, premyslieť, vymyslieť, zaradiť, dokázať, dozvedieť sa, spoznať* atď., resp. primárne duratíva *riešiť, chápať*).

Je rozdiel medzi primárnym imperfektívom a sekundárnym imperfektívom, lebo pri primárnych imperfektívach je duratívnosť v interminatívnosti (neobmedzene), naopak terminatívnosť je len v príhodnom kontexte:

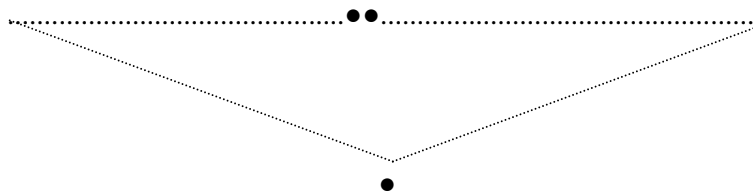
Sekundárna perfektivizácia duratív



V koncepcii regensburskej školy je rozdiel medzi primárnou imperfektívnou lexémou a imperfektívnou sekundárnou formou, resp. primárnou perfektívnou lexémou a perfektívnou sekundárnou formou. Podľa K. Trosta (1980) pri časovej neohraničiteľnosti pri duratívach imperfektívach tantum (*byť, mať*) nie je reálna vnútorná ani potenciálna hranica, ale napr. pri slovese *písať* je potenciálna časová hranica, ktorá sa realizuje vidovo (*napísať*).

Pri sekundárnych imperfektívach je priebehovosť možná len v rámci vnútorných medzí terminatív:

Sekundárna imperfektívizácia perduratív



Pri lexéme *dopísať* je reálna vnútorná hranica, ale pri sekundárnom imperfektíve *dopisovať* sa časová ohraničenosť neutralizuje – na abstraktnejšej úrovni exherentne. Pri vidových pároch je divergencia medzi inherentným a neinherentným časovým trvaním. Vidové dvojice majú identický obsah, odlišujú sa nelexikálnym významom – inherentný spôsob časového trvania pri dvojici *opraviť – opravovať* je časovo ohraničený, trvajúci, exherentný spôsob časového trvania je pri sekundárnych imperfektívach neohraničený (Janka, 1999).

Sémantická štruktúra je často jednoznačným kritériom pre možnosť utvárať alebo neutvárať aspektové korelácie. Statické verbá, ktoré človek nemôže vidieť komplexne, len ako proces, sú vždy imperfektíva tantum (Sokolová, 1995; Ivanová, 2006); procesné verbá sú častejšie imperfektíva tantum, ale akčné verbá častejšie vytvárajú aspektové korelácie. Akčné verbá sú jednovidovými imperfektívami tantum len vtedy, keď sú pohybové a/alebo málo frekventované (*masírovať*). Indikátorom aspektovej formy je valenčná štruktúra, lebo subjektovo-objektové verbá vytvárajú aspektové korelácie, kým subjektovo-bezobjektové verbá aspektové korelácie nevytvárajú. Indikátorom aspektovej formy je morfeomatická štruktúra (primárne duratíva s morfeomatickou štruktúrou radix + koncovka a radix + sufix alebo primárne perduratíva s morfeomatickou štruktúrou prefix + radix + koncovka). Formy aspektových korelácií majú harmonickú štruktúru a sekundárne formy aspektových korelácií sú transflexné, sufixálne alebo prefixálne. Indikátorom aspektovej formy je aj derivačná štruktúra, pri aspektových koreláciách vyjadrená negatívne – desubstantíva často nevytvárajú aspektové korelácie (verbá sociálneho fungovania).

Existujú aj gramatické prostriedky, ktoré pomáhajú určiť aspektovú formu: a) aktuálny prítom *práve číta*; b) aktívne participium prítomna *čítajúci žiak*; c) transgresív vyjadrujúci súbežnosť – simultánnosť dejov *čítajúci*; d) analytické budúce *budú čítať* a konštrukcia s fázovým verbom *začnú/prestanú čítať*; e) pasívne participium *čítaný*.

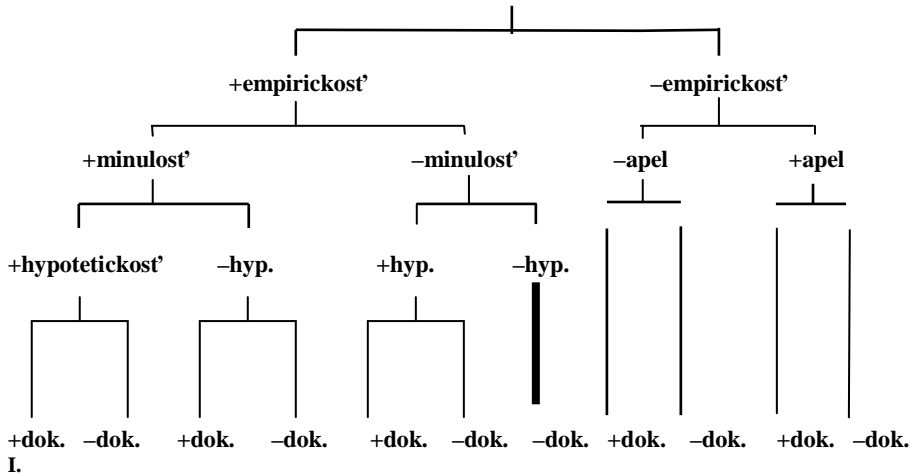
V slovenčine je 43,9 % aspektovo korelovaných foriem, v bulharčine všetky primárne dokonavé formy tvoria aspektové korelácie, t. j. cca 70 %. V bulharčine je

systém vidov a časov autonómny (symetrický), porovn. Běličová, 1998, s. 89, všetky primárne dokonavé formy majú sekundárne imperfektíva.

2. Formy v aspektovo korelovaných verbách

Algoritmus na porovnanie súčinnosti verbálnych kategórií aspekt, modus a tempus sme zhotovili pomocou prítomnosti či absencie príznakov empirickosť (\pm emp.), minulosť (\pm min.), \pm apel, hypotetickosť (\pm hyp.), porovn. Teoretické základy, 1974; Komárek, 2006. Keďže súhlasíme s J. Horeckým (1967), ktorý tvrdí, že „do sústavy časov treba zahrnúť aj tzv. stavové perfektum a napokon aj slovesný vid ako gramatickú kategóriu“, k príznakom empirickosť, minulosť, apel a hypotetickosť sme pridali príznak dokonavosť (\pm dok.) a okrem finálnych tvarov berieme do úvahy aj rezultatívne konštrukcie a indefinitné tvary.

Algoritmus na diferenciaciu typov foriem v aspektových koreláciách



I.

10. bol by urobil	11. bol by robil	2. urobil	3. robil	8. urobil by	9. robil by	1. robí	4. urobí	5. bude robit'	12. urob	13. rob nerob
		(6.) bol urobil	(7.) bol robil							

II.

	14. je urobený			16. bude urobený
	15. bol urobený			

III.

	(18.) urobivší		17. robiaci	
	20. urobiac		19. robiac	
	21. urobený		22. robený	
	23. urobit'		24. robit'	

Jazykové prostriedky vydelené v algoritme dokladujeme na príklade typického predstaviteľa akčných predikátov *robiť* – *urobiť* jeho výskytom v Slovenskom národnom korpuse (2009) – ďalej aj SNK. Algoritmus na diferenciáciu typov foriem v aspektových koreláciách platí pre verbá s vidovými koreláciami a pre obojvidové slovesá, ktoré majú na vyjadrenie modálno-temporálnych významov 24 relevantných typov gramém. Imperfektíva tantum majú na vyjadrenie modálno-temporálnych významov 11 a perfektíva tantum 12 relevantných typov gramém. Pod algoritmom sú na I. mieste umiestnené určité gramatické tvary očíslované podľa poradia v indikatíve (1. – 7.), kondicionáli (8. – 11.) a imperatívne (12. – 13.), a to pri rovnakých typoch podľa výskytu v SNK. V I. pásme je 11 typov gramatických tvarov (GT) a ich poradie rešpektuje frekvenciu foriem v SNK, napr. 2. *urobil*, 3. *robil*. V indikatíve je v I. pásme jedna prítomná forma (1), dve formy präterita (2, 3) a dve formy futúra (4, 5); sú tu aj dve málo využívané formy antepäterita (6, 7)². V kondicionáli sú štyri typy (8 – 11) a v imperatívne dva typy (12, 13). Funkciu časových foriem v II. pásme plní aj rezultatívna konštrukcia³ (prítom – 14, präteritum – 15, futúrum – 16). V III. pásme sú neurčité verbálne formy (17 – 24). Spolu ide o 24 typov gramatických tvarov a konštrukcií, ktoré umožňujú verbám s aspektovými koreláciami plniť bez obmedzení všetky modálno-temporálne funkcie. Očíslované typy gramatických tvarov majú rozličný počet zástupcov, napr. forma imperatívne pre 2. os. sg. *rob* (12.) zastupuje tri gramatické tvary *rob*, *robte*, *robme*, prítom *robí* (1.) zastupuje šesť gramatických tvarov, präteritum *urobil* (2.) zastupuje dvanásť gramatických tvarov. Po určitých tvaroch sú umiestnené rezultatívne konštrukcie a nakoniec neurčité tvary, plniace funkciu pomerných časov, niektoré z nich vyjadrujú kondenzovane časovú simultánnosť (*robiac*) či sukcesívnosť dejov (*urobiac*), porovn. aj Sokolová – Bugajová, 2006.

3. Korpusové zistenia foriem

Jazykové prostriedky z algoritmu sme zisťovali v SNK na príklade dvojice *robiť* a *urobiť* (*robiť sa* a *urobiť sa*, *robiť si* a *urobiť si*). Na rozdiel od G. Horáka (1993), ktorý pracuje s materiálom z beletrie (cca do r. 1960), svoje doklady vyberáme zo SNK (od r. 1955 s prevahou publicistických textov). Lematizácia v SNK má však svoje špecifiká, pretože afirmatívne formy (*robiť*, *urobiť*) a negatívne imperfektívne aj perfektívne formy (*nerobiť*, *neurobiť*), ale aj ich participiá (*robiaci*, *nerobiac*, *robený*, *nerobený*, *urobený*, *neurobený*) sú lematizované osobitne, navyše treba tvary individuálne verifikovať (porovn. veľký počet substantívnych tvarov priradených pri lematizácii k imperatívne *Rob*). To prácu s korpusom na účely gramatického výskumu časovo sťažuje, okrem toho, aby sme dostali kompletne údaje o výskyte lemy *robiť* a *urobiť*, musí sa osobitne zisťovať výskyt šiestich čiastkových lem.

² Z algoritmu sa dá vyčítať redundantnosť antepäterita v slovenčine (6, 7), ktorému s rovnakými príznakmi +emp., +min., –hyp. +dok. konkuruje okrem präterita dokonavej formy (2) aj progresívna rezultatívna konštrukcia (14 a 15).

³ K termínu rezultatívna konštrukcia (RK) pozri Sokolová, 1993, V. Krupa (1962) ich hodnotí ako slovanské stavové perfektum.

Poznámka k lematizácii v SNK: Negované tvary by sa mali lematizovať spolu s afirmatívnymi, lebo pri súčasnej praxi v SNK dochádza k neprehľadnej situácii, keďže pri analytických tvaroch typu *nebol to hovoril, nebol by to urobil, nebude robiť* sa tieto negované tvary dostali k afirmatívnym leмам *hovoríť, robiť*. Ani rozdelenie infinitívnych tvarov neprispieva k efektívnemu využívaniu korpusu na výskum gramatiky (infinitív a participium sú lematizované pri jednej leme, participiá majú vlastné lemy).

Tabuľka 1. Rozloženie parciálnych lem *robiť* – *urobiť* v SNK

robiť	nerobiť	robiaci / nerobiaci	robený	nerobený
229 135 ⁴	27 157	108 / 14	1 032	3
LEMA ROBIŤ = 257 449 (100 %)				
urobiť	neurobiť	(ne)urobivší	urobený	neurobený
190 223	18 383	0	3 725	24
LEMA UROBIŤ = 212 355 (100 %)				
KOMPLETNÁ ASPEKTOVÁ KORELÁCIA ROBIŤ – UROBIŤ = 469 804 (100 %)				

Primárna vidová forma lemy *robiť* má v SNK zastúpenie 257 449, čo je viac než pri sekundárnej forme *urobiť*, ktorá má výskyt 212 355⁵. Pri dvojici *robiť* – *urobiť* sa vymedzujú dve statické lexie, ktoré ako imperfektíva tantum v príslušnej vetnej štruktúre nemožno nahradiť perfektívnou formou, porovn. aj M. Ivanová (2006): *Podiel tohto odvetvia robí 6,5 percenta na hrubom domácom produkte*. Pri reflexívnej dvojici *robiť sa, si* a *urobiť sa, si* sa napríklad vymedzuje perfektívna lexia ako perfektívum tantum s významom *prepracovať sa, zodrať sa: Urobil sa na smrť*.

3.1 Indikatív prézenta

Indikatív prézenta afirmatívnej aj negovanej imperfektívnej formy *robíť*.⁶ s príznakmi +emp., –min., –hyp. –dok. má najvyššie zastúpenie 42,8 % zo všetkých tvarov lemy *robiť*:

Tabuľka 2. Rozloženie prízentných tvarov v SNK

INDIKATÍV PRÉZENTA IMPERFEKTÍV		
r/Robíť.*/ROBÍŤ.*	r/Robia/ROBIA	SPOLU
66 076	23 107	96 168
n/Nerobíť.*/NEROBÍŤ.*	n/Nerobia/NEROBIA	

⁴ Získané údaje bolo treba verifikovať, lebo napr. v leme *robiť* 229 787 je lematizovaný aj tvar substantíva *Rob*, ktorý treba odrátať od imperatívu (*Rob* 1570 – substantívum *Rob* 652 = 977 tvarov imperatívu).

⁵ Údaje o výskyt lemy v SNK zahŕňajú okrem lexémy *robiť* so 16 lexiami – *urobiť* so 14 lexiami aj zvrätne lexémy *robiť sa – urobiť sa* s 5 lexiami, *robiť si – urobiť si* s 2 lexiami.

⁶ Pri výskume tvarov v rámci aspektových korelácií treba brať do úvahy všetky grafické podoby *robíť*/Robíť*/ROBÍŤ.** atď.

7 239	3 019	10 258
SPOLU INDIKATÍV PRÉZENTA = 109 918 = 42,69 % z 257 449		
INDIKATÍV PRÉZENTA = 109 918 = 23,4 % zo 469 804		

Zostupné poradie šiestich prítomných foriem podľa osoby sa zhoduje v singulári aj v pluráli, a to v afirmatívnych aj negovaných formách: 3. os. -í, -ia; 1. os. -ím, -íme; 2. os. -íte, -íš.

Príklady: *Liotard uvažuje o tom, že Burenova práca možno **nerobí** nič iné, iba experimentuje... Keď **robím**, tak naozaj **robím**.; Z čoho **robíš** doktorát?; Fotografie **sa robia** v tmavej komore.; Hľa, čo **robí** z detí vojna. Celá dedina **robí** na poliach.; Tie lieky mu **nerobia** dobre.; Obrat maďarských lekárov v styku s pacientmi **robí** 70 – 100 miliárd forintov.; To **sa nerobí!***

Na rozdiel od G. Horáka (1993), ktorý pracuje s termínmi prítomnej nedokonavej aj dokonavej formy napriek tvrdeniu, že prítomnej dokonavej formy pomenúva budúce deje (s. 72), pokladáme takúto perfektívnu formu za nekompatibilnú s prítomnou a nazývame ju syntetickým futúrom (3.3). Indikatív prítomnej vyjadruje aktuálny čas (*prihráva, bráni, dáva gól, strieľa* atď.), neaktuálny gnómický prítomnej vyjadruje všeobecne platný dej (v odbornom štýle – *sa definuje, platí, sa skloňuje, sa časuje*, v prísloviach a porekadlách – *komu sa nelení, tomu sa zelení*), realizácia deja je širšia než čas prehovoru (*ešte aj dnes sa to tak robí, prší už od včera, trvá to už 40 rokov*). Časté je sprítomnenie pomocou historického prítomnej a futúra (*včera idem z krčmy a čo nevidím..., raz tak ide do lesa a vtom na cestu vybehne medveď*), ktoré sa používajú miesto minulého času rozprávania. Zo slovanských jazykov len v češtine a slovenčine existuje opakovanosť a uzuálnosť *psát/psávat* (Běličová, 1998, s. 90). To isté sa týka historického prítomnej perfektív – v slovenčine a češtine je možný historický prítomnej aj neaktuálny prítomnej vyjadrujúci opakovanosť uzuálneho deja – *z času na čas sa pohne* (lexikálne vyjadrenie opakovanosti).

Okrem primárnej funkcie plní indikatív prítomnej sekundárne funkcie – za futúrom (*Zajtra odchádzame o 7.00.*), za prítomným kondicionálom (*Neseješ – nežneš.*), za minulým kondicionálom (*Stačila sekunda a je pod kolesami.*), za imperatívom (*Začíname.*), porovn. frazeologizované výpovede: *Tu máš!, Ďakujem!, Prosím!, Nech sa páči!*

Ukážka: *Informácie o EÚ možno získať zadarmo cez telefón Na telefonáty aj e-mailové otázky (cez internetovú stránku <http://europa.eu.int/europedirect>) zo Slovenska **odpovedá** od novembra minulého roka Libuša, zatiaľ jediná slovenská informátorka Europe Direct. ... Tých otázok **nie je** zatiaľ až tak veľa, ľudia zatiaľ dobre **nepoznajú** našu službu. Priemerne dostávam tak osem až desať mailov denne, čo **sa týka** telefonátov, **je** to rôzne, od štyroch do šiestich-siedmich telefonátov, **približuje** bežný pracovný deň Libuša. Ona aj ďalší informační agenti, ktorých sú v jednej smene tri desiatky, **odpovedajú** najčastejšie na otázky o inštitúciách EÚ, o možnosti*

pracovať a študovať v inom členskom štáte, mnoho ľudí **žiada** informácie o kontaktoch na konkrétne osoby či inštitúcie, ľudia **zaují- majú** aj história a budúcnosť EÚ, jej zmluvy. V týchto týždňoch a mesiacoch **sa** veľa otázok **týka** európskej ústavy. Europe Direct **poskytuje** len faktické informácie, úlohou agentov **nie je** dávať politické odpovede, analyzovať či špekulovať. Politicky citlivejšie otázky **sa** **posúvajú** Európskej komisii. Viac ako polovica otázok **prichádza** od ľudí prostredníctvom telefonátov, asi 40 percent elektronickou poštou, sedem percent cez interaktívnu webovú stránku. Služba Europe Direct, ktorú pre Európsku komisiu **zabezpečuje** externá firma, ktorá zvíťazila vo výberovom konaní, **funguje** od mája 2000 a je stále populárnejšia.

<http://www.sme.sk/clanok.asp?cl=2014123>

3.2 Indikatív préterita

Výskyt dvanástich tvarov indikatívu préterita perfektívnej formy *urobil* a imperfektívnej formy *robil* s príznakmi +emp., +min., -hyp. ±dok. má zastúpenie +dok. 16,9 % > -dok. 10,5 %, pri číselnom vyjadrení 79 447 a 49 325, čo je výrazný rozdiel medzi perfektívnymi s imperfektívnymi formami, ktorý možno vysvetliť inou, špecifickou funkciou préterita perfektív. Podľa H. Béličovej (1998) sa jednoduché minulé časy sa zachovali v hornolužickej srbčine a južnoslovanských jazykoch: aorist sa tvorí od perfektív a imperfektum od imperfektív (v hornolužickej srbčine), relatívne sú časy antepreteritum a II. futúrum (predbudúci). Préteritum perfektív vyjadruje jeden dej bez opakovania s významom rezultatívnosti.

Údaje o výskyte préterita sme získali odrátaním výskytu kondicionálu (3.5.) od celkového výskytu l-ového participia, ktoré sa v textoch vyskytuje len ako súčasť analytických gramatických tvarov kondicionálu prezenta a préterita a indikatívu préterita a antepreterita:

Tabuľka 3. L-ové participium a préteritum v SNK

L-OVÉ PARTICÍPIUM		PRÉTERITUM		
u/Urobil.*	n/Neurobil.*	u/Urobil.*	n/Neurobil.*	SPOLU 79 447
86 060	11 927	71 233	8 214	37,4 % z 212 355
97 987 = 46,1 %		16,91 % zo 469 804		
r/Robil.*	n/Nerobil.*	r/Robil.*	n/Nerobil.*	49 325
52 533	8 791	43 057	6 268	19,2 % z 257 449
61 324 = 23,9 %		10,5 % zo 469 804		

Minulý čas perfektívnej formy *urobil.** je druhým najfrekvencovanejším tvarom aspektovej dvojice, má význam perfekta, t. j. význam rezultatívnosti, a sému

+úspešná realizácia. Je výrazne častejší než minulý čas imperfektívnej formy *robil.**, ktorý má význam préterita ako času rozprávania a sému –rezultatívnosť, –úspešná realizácia deja. Poradie kongruentných foriem v rámci l-ového participia potvrdzuje, že aj feminína v pozícii subjektu sú v textoch nápadne menej časté než maskulína, porovn. poradie v rámci afirmatívneho l-ového participia: (u)*robil*: 61 351, (u)*robili*: 44 617, (u)*robila*: 24 881, (u)*robilo*: 7 743.

Príklady: *Tam som robil ako pisár za byt a stravu.; Starosť mu robili financi.; Dúfal som, že to urobil, lebo som sa cítil väčšmi utahaný...; Emerson, ktorý býval s mladým párom, urobil policajtom dlhú prednášku.;...tak sme sa zišli a urobili rozvrh na najbližšie obdobie...*

Na rozdiel od G. Horáka (1993), ktorý nerozlišuje medzi préteritom nedokonavej aj dokonavej formy, chceme poukázať na to, že préteritum nedokonavej formy je časom rozprávania bez sémy o úspešnej realizácii deja, kým préteritum dokonavej formy má význam perfekta (t. j. význam rezultatívnosti a sému +úspešná realizácia). Tento rozdiel medzi préteritum perfektív a imperfektív sa v slovenčine negramatikalizoval, lebo je možný len pri cca 44 % verb s aspektovými koreláciami, kým väčšina – 25 % imperfektív tantum a 28 % perfektív tantum – môže vytvárať len jeden typ préterita (súčinnosť kategórií pri monoaspektových formách bude treba spracovať osobitne). Okrem primárnej funkcie plní indikatív préterita sekundárne funkcie, napr. za kondicionál: *Ak strelíme gól, vyhrali sme., Ak nestrelíme gól, tak sme prehrali. Bodaj ho čert vzal.*

Ukážka: *Móric Beňovský (1746–1786), rodák z Vrbového, bol dobrodruhom, vojakom a cestovateľom. Spoznal štyri kontinenty, plavil sa po troch oceánoch, vystriedal tri armády, prežil zajatie aj zranenia, utiekol z Kamčatky, na Madagaskare založil francúzsku kolóniu Loysbourg a neskôr americkú faktóriu Maurítania. Dokonca sa z neho stal kráľ Malgašov. Po francúzsky napísal denníky, ktoré sú dnes v Britskom múzeu v Londýne.*

Ukážka: *Na slovenskom knižnom trhu sa objavila pôvodná autobiograficky ladená kniha ako bič. Volá sa Príbehy svätené vetrom a napísal ju Ludovít Didi. Z jej záložky sa možno dozvedieť, že ho pre politické názory vylúčili zo štúdií v Prahe, že potom skončil inú vysokú, že v roku 1980 s manželkou podpísali Chartu 77, že sa dožil rehabilitácie a tak.*

Ludovít Didi: Príbehy svätené vetrom. Slovart 2004.

3.3 Indikatív futúra

Indikatív futúra má v slovenčine príznaky –emp., –apel, ±dok. Aj indikatív šiestich tvarov futúra perfektívnej formy (ne)urobí.* s významom očakávania úspešnej realizácie deja (signalizácia nástupu, resp. časovej následnosti (Běličová, 1998, s. 78) má výrazne častejšie zastúpenie v textoch než futúrum šiestich tvarov imperfektívnej formy (ne)bude.* robiť bez informácie o očakávaní úspešnej realizácie deja (8,7 % >

2,6 %). Formu imperfektív pokladáme za analytické futúrum a perfektívnu formu za syntetické futúrum (3.3). V slovanských jazykoch sa analytické futúrum konštituovalo neskoro, jeho funkciu plnil pôvodne prítom a konštrukcie s modálnymi alebo fázovými slovesami – v južnoslovanských jazykoch sa gramatikalizovala konštrukcia s *chciet'* + infinitív, preto ho možno tam tvoriť aj od dokonavých foriem (*chce písať, napísať*). Južnoslovanské jazyky nemajú význam futúra pri dokonavej forme, pretože na tvorbu analytického futúra využívajú gramatikalizované modálne sloveso *chciet'* – kompatibilne s imperfektívnym aj perfektívnym infinitívom. V slovenčine ako aj v ostatných západoslovanských a východoslovanských jazykoch je gramatikalizovaný význam syntetického futúra, ktoré len sekundárne môže vyjadriť neaktuálny prítom. s významom schopnostným a kvalifikujúcim (*vyfajčí 30 cigariet denne*).

Tabuľka 4. Syntetické futúrum v SNK

INDIKATÍV FUTÚRA PERFEKTÍV	
u/Urobí.*/UROBÍ.* + u/Urobia/UROBIA	34 692
n/Neurobí.*/NEUROBÍ.* + n/Neurobia/NEUROBIA	5 953
SPOLU 40 645 = 19,1 % z 212 355	
8,65 % zo 469 804	

Zostupné poradie foriem syntetického futúra perfektívnej formy podľa osoby je ako pri prítomke: 3. os. -í, -ia; 1. os. -ím, -íme; 2. os. -íte, -íš.

Ukážka: *Presvedčíte sa, že Mikuláš vie byť poriadna sviňa; spoznáme Jágrovu fintu storočia s kanvičkou a ukazovaním svalov; zažijeme prefikanú Gizelu s hrošou kožou, čo na pánskych záchodoch chlapov kruto okráda; zájdeme na rómsky bál a až sa spotíme pri toľkom hopsaní, natriasaní a pijatike.*

Údaj o výskyte analytického futúra b/Bud.* robiť + n/Nebud.* robiť sme získali z afirmatívneho tvaru infinitívu *robiť* (77 206) pozitívnou filtráciou tvarov b/Bud.* + n/Nebud.* v pozícii -5/5:

Tabuľka 5. Analytické futúrum v SNK

INFINITÍV (word)			FUTÚRUM	
r/Robiť	n/Nerobiť	SPOLU	b/Bud.*+ n/Nebud.*	12 213
77 206	917	78 123 = 30,3 %	9 839 + 2 374	4,8 % z 257 449
			2,6 % zo 469 804	

Futúrum perfektívnej formy *urobí* nemôže vyjadriť význam aktuálneho prítomka, ale okrem základnej funkcie futúra (*urobí* = bude mať urobené) sa v češtine a slovenčine používa aj vo funkcii neaktuálneho prítomka – v gnómickom význame (*denne urobí sto takých úkonov* – v tejto funkcii je napríklad v ruštine imperfektívum), ale aj ako historické či scénické futúrum pri jedinečných dejoch (*zrazu len urobí náhly obrat vpravo a už sa ocitol na druhej strane*), porovn. Běličová, 1998, s. 87.

Príklady: *Kedy a ako sa bude robiť sanácia budovy fabriky...; Robiť sa bude aj na rekonštrukcii asfaltky ...; Robiť sa bude nielen na*

počítači ...; ... medzi ľudí, ktorí radšej **nebudú** nič **robiť**, ako budú robiť tak ako nenačím...; **Robiť** to **budú** len veľmi slušní spotrebitelia....

G. Horák sa venuje sekundárnym funkciám futúra u autorov staršieho obdobia (Tajovský, Dobšinský, Kukučín, Timrava, Matuška), z niektorých funkcií sú to napr. vyjadrenie domnienky (*Bude v ňom viac jablák než hrozna.*, *Možno si ešte budeš na to pamätať.*), rozhorčené odmietnutie (*Nuž ale ty nám ešte nadávať budeš?*), neuskutočniteľný dej (*A čo mi tá celý svet brániť bude!*), obavu (*Zas budeš vylihovať...!*), odporúčanie (*Najlepšie bude počkať.* = *bolo by najlepšie*), klišé (*Bude sa vám páčiť?*), použitie za préteritum – A. Matuška: *Autora to bude sprevádzať celý život* = *sprevádzalo*).

3.4 Indikatív antepreterita

Indikatív antepreterita perfektívnej aj imperfektívnej formy (*bol urobil* a *bol robil*) so základnými príznakmi a dvanástimi formami ako pri préterite (+emp., +min., –hyp. ±dok) má pri skúmanej dvojici nulový výskyt. G. Horák (1993, s. 98) však uvádza jeden príklad od Jégého: *Celleoni im bol urobil platné služby, a jednako ho otrávil.* Pri antepreteritách všetkých sloviess v SNKje pomer výskytov len 47 perfektív a 23 imperfektív. Takýto nízky výskyt vyvoláva pochybnosti o statuse gramatického tvaru pri antepreterite v slovenčine, bližšie porovn. časť 4.

G. Horák (1993, s. 90 – 102) venuje antepreteritu veľký priestor, uvádza množstvo príkladov: najviac z Dobšinského (31 od perfektív a 3 od imperfektív – *ležať*, *spať*, *loviť*); menej z diel Tajovského Timravy, Kukučina (39 perfektív a 3 imperfektíva – *pýtať*, *nosiť*, *vidieť*); z diel Jégého, Karvaša a najmenej z tlače (9 perfektív, dve imperfektíva – *sobášiť sa*, *vojenčiť*). Pokúsime sa odpovedať na otázku, prečo výskyt antepreterita tak dramaticky klesol.

a) Takmer vo všetkých Horákových príkladoch sa dá predčasnosť nahradiť lexikálne: *prišiel tam, kde hlava Jankova bola ležala* = predtým ležala; ... *šli sme do...*, *kde sme sa boli ohlásili* = predtým ohlásili; ... *Miška a Ondreja, ktorých sme pri ohnisku boli videli* = predtým videli; *Vstúpil do triedy, v ktorej bol vyučoval* = Vstúpil do triedy, v ktorej predtým vyučoval.

b) Sukcesívnosť môže byť jasná už z kontextu: *Keď sa vrátil do civilu, zostal v Kežmarku, kde bol vojenčil* = kde vojenčil pred návratom do civilu; *opýtal sa ... zapalujúci si cigaretu, keď si prv bol pýtal dovolenie od Otily* = keď si prv pýtal dovolenie; *Naši sedliaci mali nepatrné národnostné povedomie; dosiaľ ho v nich nebol vzbudil nikto* = dosiaľ ho v nich nikto nevzbudil; ... *vedela o všetkom, čo sa bolo stalo* = čo sa stalo.

c) Invariantný význam antepreterita – výsledok deja platný pre minulosť – preberajú rezultatívne konštrukcie. G. Horák (1993, s. 100 – 101) chce dokázať, že len rezultatívum préterita (podľa korpusových výskumov málo frekventované) je ekvivalentom antepreterita: *bol sa učupil* = *bol učupený*; *zalúbil sa bol* = *bol zalúbený*; *bolo sa rozsypalo* = *bolo rozsypané*; *bolo sa mu zunovalo* = *bolo mu zunované*; *bol ochladol* = *bol ochladnutý*; *bol vyhladol* = *bol vyhladnutý*; *bol vychladol* = *bol vychladnutý*; *bol sa vyučil* = *bol vyučený*; *bol sa prihlásil* = *bol*

prihlásený...; bol si nahotovil = mal nahotovené; pán mu bol prikázal = mal prikázané; bola uvarila = mala uvarené. Treba si však uvedomiť, že perfektívny význam má už rezultatívum prézenta, ktoré je podľa korpusových výskumov viac frekvencované: *bol sa učpil = je učpený; zalúbil sa bol = je zalúbený; bolo sa rozsypalo = je rozsypané; bolo sa mu zunovalo = je mu zunované; bol ochladol = je ochladnutý; bol vyhladol = je vyhladnutý; bol vychladol = je vychladnutý; bol sa vyučil = je vyučený; bol sa prihlásil = je prihlásený...; bol si nahotovil = má nahotovené; pán mu bol prikázal = má prikázané; bola uvarila = má uvarené.*

d) Štylistická príznakosť antepreterita je tiež príčinou jeho nízkeho výskytu v textoch: *Zalúbil sa bol do jej najmladšej sestry.; Bola si zaumienila vykať jej.; Vyučil sa bol síce za merníka, keď zrazu pocítil, že je talent...; ktorí sa už boli vykúpali...; ... sestra jeho už bola napiekla koláčov...; ... niektorí kamaráti už boli pod jedličkou pospali...; Búroš mi bol nabil do hlavy, že som Slovak a že ním i musím byť vždy a pred každým.* Nepomerný čas sa objavuje aj v jednoduchých vetách: *Doktor už bol pozakrúcal inštrumenty.; V okrese bol zomrel dekan.; Bolo sa stmilo.; Slnce už dobre bolo naklonilo k západu.; Ved' už i otcovi Stračkovie raz bol slúbil robiť ako druhí – šikovne.*

Antepreteritum má podľa G. Horáka tri významy, a to význam predčasnosti, výsledného minulého stavu – rezultatívnosti a dávnej minulosti. J. Horecký (1967) v spomínanej diskusii namietal, že invariantný význam antepreterita je len výsledok deja platný pre minulosť a ostatné významy sú sprievodné. Zdá sa, že význam predčasnosti sa dá vyjadriť aj preteritom perfektíva, porovn. *On mi odobral, čo mi bol dal.* a *On mi odobral, čo mi dal.* Antepreteritum má veľmi výrazné, štylistické zdôraznenie⁷: *Ja som to bol predsa hovoril!*

3.5 Kondicionál

Výskyt kondicionálu perfektívnej a imperfektívnej formy s príznakmi +emp., +hyp., ±min. a ±dok. sme zisťovali zložitejším postupom⁸. Z výskytu l-ového participia obidvoch aspektových foriem sme pozitívnou filtráciou tvarov *by* a **by* (napr. *aby, keby, akoby, sťaby, žeby*) v pozíciách -9/5 získali údaj o celkovom výskyte kondicionálov v SNK:

Tabuľka 6. L-ové participium a kondicionál

L-OVÉ PARTICÍPIUM		KONDITIONÁL Z PARTICÍPIA
u/Urobil.*	n/Neurobil.*	by/.*by
86 060	11 927	18 540 = 8,7 % z 212 355
97 987		

⁷ Časový odstup dal za pravdu E. Paulínymu (cit. podľa G. Horáka, 1993, s. 91), že antepreteritum sa používa na štylistické zdôraznenie minulosti a vyjadruje to isté, čo vyjadruje preteritum.

⁸ Porovn. aj Kášová – Rabatinová (2006): Keďže súčasťou tvarov Kpréz v korpusovom materiáli sú aj tvary Kprét, bolo potrebné osobitne preskúmať najprv tvary Kprét a následne výsledky Kprét odčítať od výskytov Kpréz.

		3,95 % zo 469 804
r/Robil.*	n/Nerobil.*	by/.*by
52 533	8 791	
61 324		11 999 = 4,7 % z 257 449
		2,55 % zo 469 804

Z celkového výskytu tvarov kondicionálu sme pozitívnou filtráciou tvarov b/Bol.* a n/Nebol.* dostali výskyt dvanástich foriem kondicionálu préterita, jeho odrátaním od počtu celkového výskytu kondicionálu sme získali údaje o výskyte dvanástich foriem kondicionálu prézenta.

Tabuľka 7. Kondicionál prézenta a kondicionál préterita

KONDITIONÁL SPOLU		KONDITIONÁL PRÉTERITA		KONDITIONÁL PRÉZENTA
by /. *by u/Urobil.*	by /. *by n/Neurobil.*	b/Bol.* by urobil.*	n/Nebol.* by urobil.*	17 730 = 3,78 % z 469 804
14 827	3 713	651	159	
18 540 = 3,95 %		810 = 0,17 %		
by /. *by r/Robil.*	by /. *by n/Nerobil.*	b/Bol.* by robil.*	n/Nebol.* by robil.*	11 707 = 2,49 % z 469 804
9 476	2 523	263	29	
11 999 = 2,55 %		292 = 0,07 %		

Príklady: *Ja by som nikdy nič také nerobila, keby ma Jana na to nenaviedla.; Táto zhoda akoby nášho urobila dojem.*

Pomer medzi aspektovými kondicionálovými formami potvrdzuje dominanciu perfektívnej formy pri kondicionáli prézenta (n/Ne)u/Urobil.* by > (n/Ne)robil.* by (8,3 % > 4,5 %), ale aj pri kondicionáli préterita: (n/Ne)b/Bol.* by urobil.* > (n/Ne)b/Bol.* by robil.* (0,4 % > 0,08 %). Okrem základnej formy kondicionálu préterita imperfektív (*Nech by som bola robila čokoľvek, vždy hrozilo, že prehrám.*) sa len zriedka vyskytla príznaková forma *Čo by som bol býval robil ja?*

Príklady: *... nevravelo, že by tak bol býval robil; ... ako by to býval robil historik; ... no bol by som býval urobil lepšie, keby som bol mal oči zatvorené; Keby som to aj býval urobil, bolo by to preto, že som ju miloval.*

Na rozdiel od G. Horáka (1993, s. 112 – 145) výraznejšie rozlišujeme prítomný a minulý kondicionál, nie kondicionál imperfektívnej a perfektívnej formy. Podľa G. Horáka (1993, s. 113) „treba odlišovať a) prítomný kondicionál nedokonavých slovies a b) prítomný kondicionál dokonavých slovies“. Minulý kondicionál všetkých slovies a prítomný kondicionál nedokonavých slovies vyjadruje fakticky potenciálne deje (fiktívne), naproti tomu prítomný kondicionál dokonavých slovies, ktorý má platnosť

budúcnosti, vyjadruje možné realizovateľné deje: *Komu by sa mohol zveriť? Nemal nikoho, komu by sa bol mohol zveriť. Nikoho som nemala, čo by sa ma bol zastal.* Príklady sú však nepresvedčivé, preto sa nazdávame, že je to skôr tak, že miesto minulého kondicionálu sa používa prítomný (bez ohľadu na vid, často pri *byť* alebo pri všetkých imperfektívach).

G. Horák (1993, s. 126) uvádza príklad na to, že pri elipse slovesa *byť* samostatná kondicionálová morféma *by* zostáva: *rada by sestre všetko poukazovať.* Okrem toho uvádza sekundárne funkcie (transpozície): použitie za indikatív na vyjadrenie skromnej výzvy: *a to by bolo všetko; tak, to by sme mali; mal by som krátku poznámku; mal by si odísť – odíť;* častý je kondicionál modálnych slovies: *mohli by ste mi povedať; chcel by som vás poprosiť;* porovn. aj zdvorilostné formulácie *ja by som navrhoval...; rád by som hovoril s pánom...* Kondicionál sa realizuje vo výzvočných vetách (*Mal by si už ísť!*), vo zvolaciach vetách (*Keby sa nepáchali ... väčšie nepravosti!*) a pri otázkach (*Nešiel by si do kina? Nepovedali by ste mi...*), resp. v odpovediach (*Čo sa stalo? A čo by sa malo stať? Vieš to? A čo by som nevedela?*). Vo všetkých slovanských jazykoch je známa transpozícia opytovacích viet s negovaným kondicionálom prézenta: *Nešiel by si do kina? Nepodal by si mi knihu? Nepovedali by ste by, koľko je hodín?* Kondicionál sa využíva podmienkových vedľajších vetách, v prirovnaní (*ako by ho ani nikdy nebolo*), v želaní (*len aby nepršalo*).

Ukážka: *Ako správne telefonovať – návod z roku 1940*

2. **Mali by ste** volanému dopriať dost' času na to, aby prišiel k telefónu – aspoň minútu.

6. **Nemali by ste** prepájať hovory, ak viete záležitosť vybaviť aj sami. Ak používate súkromnú telefónnu ústredňu, pomaly stlačte vidlicu telefónu dva alebo trikrát a **mali by ste** počkať, kým sa vám ozve operátor a dá vám ďalšie inštrukcie.

8. Pred položením slúchadla **by ste sa mali** ubezpečiť, či volajúci na druhej strane vie, že hovor už bude ukončený. Slúchadlo musíte položiť jemne – tresknutie slúchadlom je podobne nepríjemné, ako **keby ste** niekomu **zabuchli** dvere pred nosom.

<http://pocitace.sme.sk/c/2008931/Ako-spravne-telefonovat-navod-z-roku-1940.html>

Ukážka: *Narodeniny deda Gomoru (úryvok)*

„Ale oni **by mi nekúpili** korčule, ani **keby bola** zima.“ „Myslíš...?“ – znepokojil sa dedo. „Rýchlo mi rastú nohy.“ „Ták...?“ „Veru.“ „A preto ti nechcú kúpiť korčule?“ „Preto.“ „A to už ako?“ „Nevydržali by mi celú zimu. Musím počkať, kým mi nohy prestanú rásť tak rýchlo. Rozumieš? Ty už nerastieš, dedko?“ „Nie, prestal som...“ „Tebe je fajn“, – vzdychol chlapec závistlivo.

„A čo **keby som** ti ich **kúpil** ja?“ „Ty?“ – Prekvapil sa chlapec. – „Ty **by si mi kúpil** korčule?“ „**Kúpil**“, prisvedčil dedo. „Klameš“, – neveril chlapec. – „Ved' ty **by si si dal** za korunu aj koleno vrtať.“ „Kto ti to povedal?“ „Mama hovorila.“ „A čo ešte ...?“ „**Že by si** aj voš po

dedine hnal, keby ti zaplatili. A dal by si si vrtať koleno, dedo? Dal? Mne minulý týždeň vrátili zuby. Koleno musí bolieť väčšmi. Ja by som sa na tvojom mieste vykašlal na korunu.“

Ján Tužinský

3.6 Imperatív

Imperatív perfektívnej a imperfektívnej formy s príznakmi –emp., +apel, ±dok. uvádzame v afirmatívnej a negatívnej podobe osobitne:

Tabuľka 8. Imperatív v SNK

IMPERATÍV			
rob.*/Rob.*/ ROB.*	2 787	1,1 %	0,59 % zo 469 804
nerob.*/Nerob.*/ NEROB.*	3 681	1,4 %	0,78 % zo 469 804
urob.*/Urob.*/ UROB.*	4 921	2,3 %	1,05 % zo 469 804
neurob.*/Neurob.*/ NEUROB.*	127	0,06 %	0,03 % zo 469 804

Afirmatívny imperatív je častejší pri perfektívnych formách (2,3 %), pri negácii je imperatív ako jediný tvar v korelácii častejší pri imperfektívnych formách (1,4 %). Pri zisťovaní výskytu v korpuse sme postupovali tak, že od prítomných tvarov (robí.* + robia) sme pozitívnym filtrom (rob.*) získali po odrátení tvarov substantívnych tvarov *Rob* výskyt imperatívu. Opačný pomer pri afirmatívnych a negatívnych tvaroch imperatívu imperfektív a perfektív súvisí s kombináciou príznakov imperatívu a aspektu: *urob* (konkrétna situácia) > *rob* (všeobecnosť apelu). Kombinácia sémy +úspešnosť realizácie deja, imperatívu perfektív a afirmácie znamená znásobenie komunikatívnej funkcie príkazu realizovať dej v konkrétnej situácii (*urobte to*), kým kombinácia sémy imperatívu imperfektív –úspešnosť realizácie deja v konkrétnej situácii spolu s negáciou znamená znásobenie komunikatívnej funkcie zákazu realizovať dej vo všeobecnosti (*nerobte to nikdy*).

Príklady: *Ty si rob, čo chceš! Prosím ťa, urob s ním niečo! Nič si z toho nerob, Milan! Len sa nerob!*

Vyššia frekvencia negovaného imperatívu je daná aj tým, že stojí v opozícii k obidvom afirmatívnym tvarom: *Sadni! Sadaj! – Nesadaj!; Hod! Hádz! – Nehádz!; Povedz! Hovor! – Nehovor!* Vo všetkých slovanských jazykoch vyjadruje kladný imperatív perfektív výzvu na realizáciu deja v podobe jeho nástupu – má futurálnu perspektívu (Běličová, 1998: s. 94) (*odíd', napíš mi*). Záporný imperatív perfektívnej formy má význam varovania: *Nepovedz to nikomu!, Nezlom si nohu! Nerozbi to!* Imperatív imperfektív je spojený s predstavou očakávaného deja v jeho priebehu (implikuje aj futurálnu perspektívu, nevyklučuje však ani to, že dej už prebieha – *Píšte ďalej*).

Sekundárne funkcie (transpozície) imperatívu sú napr. v južnoslovanských a sčasti východoslovanských jazykoch, kde sa dramatickým imperatívom vyjadruje rozprávanie v minulosti, napr. *a on davaj mužikov rugať*, porovn. Běličová, 1998. Všetky slovanské jazyky však využívajú imperatív v podmienkových vetách: *Pust' psa pod stôl, vylezie aj na stôl*. Ide o potenciálny dej, ktorého nevyhnutný dôsledok sa

vyjadruje v druhej vete, porovn. aj koncesívne konštrukcie: *Modli sa – nemodli, z prázdnej misy sa nenaješ.; Rob – nerob...* (bezvýsledný apel); *verte, neverte...*; *Len sa opováž!* (opačný význam: *Neopováž sa!*); *Len sa smej!*; vo frazeologizmoch: *Pán Boh ju osláv!*; *Bože uchovaj!*; *Pán Boh pomáhaj!*; *Pán Boh vyslyš!*; *Pán Boh zaplať!*

Poradie troch imperatívnych tvarov uvádzame zostupne: 2. os. sg. -0/-i; 2. os. pl. -te; 1. os. pl. -me.

Tabuľka 9. Rozloženie imperatívnych tvarov

r/Rob/ROB	1304	r/Robte/ROBTE	1208	r/Robme/ROBME	275
n/Nerob/NE.*	1862	n/Nerobte/NE.*	1523	n/Nerobme/NE.*	296
u/Urob/UR.*	2005	u/Urobte/UR.*	2168	u/Urobme/UR.*	748
neurob/NE.*	67	neurobte/NE.*	49	neurobme/NE.*	11
Spolu:	5238		4948		1330

Ukážka:

REGISTRÁCIA SPOLOČNOSTI:

Krok 1.: Zvoľte operáciu "Registrácia" v pravej časti horného menu katalógu.

Krok 2.: Vyplňte formulár "Registrácia spoločnosti". Položky označené červenou farbou sú povinné. Údaje IČO, DIČ a kontaktná osoba sa v katalógu nezverejňujú. Ostatné údaje sa v katalógu zobrazujú a umožňujú používateľom katalógu spoločnosť skontaktovať v prípade záujmu o príslušný produkt.

*Krok 3.: Vo formulári **stlačte** tlačidlo "Zaregistrovať".*

Krok 4.: Následne dostanete e-mail s oprávneniami pre prístup do systému publikovania produktov v katalógu.

http://www.archinet.sk/archinfo/katalog_navod.asp

Ukážka: „Malý“ návod písania špeciálnych znakov na klávesnici
Zavináč (@)

1. spôsob – **stlačte** pravý Alt + V

2. spôsob – **stlačte** ľavý Alt + ľavý Ctrl + V

3. spôsob – **držte** ľavý Alt a **stlačte** 64 na číselníku

4. spôsob – **prepnite sa** na anglickú klávesnicu a **stlačte** Shift + 2 (na písomkovej klávesnici)

<http://spikee.wz.cz/znaky.html>

3.7 Rezultatívne konštrukcie

Rezultatívne konštrukcie perfektívnej formy s príznakmi +emp., +min., -hyp., +rez. sú v textoch častejšie než pasívne nerezultatívne tvary (Sokolová, 1993). Neposesívne rezultatívne konštrukcie sa tvoria pomocou spony *byť, zostať* a pasívneho participia perfektívnej formy, preto je pri subjektovo-objektových verbách sprievodným javom rezultatívnosti aj pasivizácia. Posesívne rezultatívne konštrukcie sa tvoria pomocou spony *mať* a pasívneho participia perfektívnej formy. Z celkového výskytu lemy n-/t-ového participia perfektív *urobený* a *neurobený* (3730) sme po

odrátaní homonymného tvaru verbálneho substantíva (napr. *pri urobení*) pozitívnu filtráciou lem *byť*, *zostať* a *mať* dostali výskyt rezultatívnych konštrukcií označených v algoritme ako 14., 15., 16:

Tabuľka 10. Pasívne participium

LEMA UROBENÝ	NEUROBENÝ	SPOLU
3706	24	3730
SPOLU 0,79 % zo 469 804		

Najfrekventovanejšou konštrukciou je neposesívne rezultatívum prezenta (14. je/sú uroben.*) a najmenej frekventovanou konštrukciou je posesívne rezultatívum vo futúre (bud.* mať uroben.*), okrem toho rezultatívny význam má aj 160 výskytov infinitívu spony *byť* (byť uroben.*) a 130 výskytov infinitívu spony *mať* (mať uroben.*):

Tabuľka 11. Resultatívne konštrukcie

REZULTATÍVNE KONŠTRUKCIE		
14. PRÉZENT	15. PRÉTERITUM	16. FUTÚRUM
J/je a S/sú uroben.* (-5/0) Uroben. je (0/1)	B/bol.* /zostal.* uroben.* (-5/0) Uroben. bol.* (0/1)	B/bud.* /zostan.* uroben.* (-5/0) Uroben. bud.* /zostan.* (0/1)
807	1242 (z toho 612 pasív)	114 (z toho 38 pasív)
Reálne je v textoch len 5 rozličných foriem pri každom type.		
14a má/majú uroben.*	15a mal.* , uroben.*	16a bud.* mať / zostan.* uroben.*
155	70	1
SPOLU: 962 0,21 % zo 469 804	SPOLU: 700 0,15 % zo 469 804	SPOLU: 77 0,02 % zo 469 804

V rezultatíve préterita (15. bol.* uroben.*) je veľká ambígnosť s pasívom (830 rezultatívnych konštrukcií K + 412 pasív⁹), ambígnosť je aj vo futúre (76 rezultatívnych konštrukcií a 38 pasív), v prezente sú všetky formy rezultatívne, lebo pasívny tvar dokonavej formy je v prezente vylúčený.

Príklady: *Zo schôdzky nie je urobený nijaký záznam...; ... až potom, keď už všetko podstatné je urobené; ... je urobený z toho najlepšieho, čo bolo...; Centrum Prešova je pekne urobené...; ... spôsob, akým je tento odkaz urobený...; Okrem toho je zle urobená takzvaná kategorizácia liekov...; Celý diel je urobený pomerne citlivo...; Pridaj*

⁹ Napr.... *privatizačné rozhodnutia, ktoré boli urobené v roku 1994 vládou SR...; ktorý bol v roku 1993 urobený bez výberového konania v sume 67 miliónov...; Návrhy boli urobené počas vyjednávani v roku 2004...; Väčšina fotografií bola urobená v rokoch 1999 a 2000.*

*múku a miešaj, kým to **nie je** dobre **urobené**...; ... viackrát sa nepresvedčil, že práca **je** naozaj **urobená** tak, ako **urobená** má **byť**...*

Posesívne rezultatívne konštrukcie sa tvoria pomocou spony *mať* a pasívneho participia perfektívnej formy a sú menej frekventované, porovn. 14a má.* uroben.* > 15a. mal.* uroben.* (155 > 70).

Príklady: *Dohody so stánkarmi **sme mali urobené** už v marci...; Ona už **mala urobenú** previerku.; Robí to, čo ostatné obce už **mali urobené**.; Neviem, ako by moja nebohá mamička reagovala na to, že si idem brať evanjeličku, ale ja to **mám** naprosto **zdôvodnené**. (...).*

Rezultatívnym konštrukciám konkuruje préteritum perfektív: urobil.* > je uroben.*, konkurenciu s antepreteritom, ktorú predpokladá G. Horák (1967), sme nezaznamenali. Neposesívne rezultatívum môže mať potenciálne až 15 tvarov (tri v troch rodoch v sg. a 6 tvarov a tri v dvoch rodových formách v pl.), reálne sa však rezultatívum v texte vyskytuje len v piatich formách, a to v 3. osobe v singulári v troch rodoch -*o*, -*á*, -*é*, v pluráli v dvoch rodových tvaroch -*i*/*-é*.

Príklady: *Transformácia podniku **bola** pred časom **urobená** narýchlo...; presvitali pomedzi latky, z ktorých **boli urobené** dvere...;... predstavte si, že **boli urobené** z mušlí...;... prognóza " potvrdzuje fakt, že už **bola urobená** politická dohoda o začlenení Slovenska...; Ak zamestnanec, ktorému už **bolo urobené** ročné zúčtovanie za rok 2006, požiadala... Veľký kus práce už **bol urobený**.*

3.8 Participiá a transgresív

Participiá

V SNK sú participiá lematizované samostatne, na tomto mieste skúmame spolu participiá (okrem l-ového participia a n/-t-ového participia v rezultatívnych konštrukciách a v pasíve), ktoré ako hybridy verb a adjektív s kategóriou kongruencie majú potenciálne 36 tvarov, a transgresív, ktorý ako hybrid verba a adverbii má jeden tvar afirmatívny a jeden negovaný tvar (S ako južnoslovanské jazyky).

Tabuľka 12. Participiá

PARTICIPIÁ		
robený / nerobený	robiaci / nerobiaci	
1032 / 3 (0,22 %)	108 / 14 (0,03 %)	
urobený / neurobený		(ne)urobivší
3706 / 24 (0,79 %)		0

Pasívne participium sa tvorí aj od imperfektívnych foriem (*ne*)robený (1035), ale častejšie sa tvorí od perfektívnych foriem (*ne*)urobený (3730). Pasívne participium imperfektívnych foriem sa využíva v pasívnych gramatických tvaroch, porovn. spolu 665 foriem pasíva, zvyšok predstavujú pasívne participiá ako prostriedky kondenzácie (370), najčastejšie v atributívnom použití (*Anketa robená s bossmi firiem na predaj*

bieleho mäsa..). Rozpis perfektívnych foriem pasívneho participia (3730) je uvedený v bode 3.7. Pasívne participium perfektívnych foriem sa využíva v rezultatívnych konštrukciách, zvyšok predstavujú pasívne participiá ako prostriedky kondenzácie (1051), najčastejšie v atributívnom použití.

Príklady: *Najlepšie urobený film od doby Pána prsteňov.; Voda narazí na žľaby urobené zo zoschnutej kôry...; Historické zhodnotenie urobené už na podklade úplne jednoznačných...; Obr. 5 Nesprávne urobená farbená stierka.; Do čerstvo urobenej kávy pridaj kopček vanilkovej zmrzliny...; ... pasáž predstavuje Bergsonovo zhrnutie urobené jeho typickým rétorickým štýlom...; A tu hneď vedľa je váš podpis, urobený inou osobou.*

Aktívne participium prézenta sa tvorí len od imperfektívnych foriem (... *ako zmyslov a strachu zbavená sa vopchala do pachtiaceho sa kľbka a vlastným telom chránila už nehybného mládenca.*), aktívne participium préterita by sa malo tvoriť od perfektívnych foriem, ale jeho výskyt je minimálny, pri *urobiť* je výskyt nulový (*robiaci*: 122 > *urobivší*: 0), bližšie v bode 4.

Príklady: *... to všetko sú podľa nich aspekty, robiace z Acid Housu nepozerateľnú kopu zvratkov...; .. vloží svoj osud do rúk za nich mysliacich a robiacich technológií ...; ... naozaj (ja atď.) robím a už nie ja som robiaci; Čoraz častejšie sa však objavujú hlasy robiace z kosovského prípadu nový precedens...; ... ktorý sa prestavil ako lekár robiaci nejaký výskum; ... ktorú osobne vnímam ako veľmi bohatú a robiacu dobré meno našej krajiny v zahraničí..*

Západoslovanské jazyky sa vyznačujú uprednostnením prezéntného participia (*niosący, nesúci, wuknjacy*), v ruštine sa participium tvorí od obidvoch aspektových foriem: v ruštine *robotajuščij – robotavšij*.

Transgresív

Transgresív ako hybrid verba a adverbia sa tvorí častejšie od imperfektívnych foriem, ale je možný aj pri perfektívnych formách (v ruš. *robotaja – porobotav*).

Tabuľka 13. Transgresív

TRANSGRESÍV		
r/Robiac/ROBIAC	n/Nerobiac/NEROBIAC	SPOLU
94	18	112 = 0,02 %
u/Urobiac/UROBIAC	n/Neurobiac/NEUROBIAC	
43	0	43 = 0,01 %

Z 2419 výskytov všetkých transgresívov v SNK (prim-3.0-public.all) je pomer medzi imperfektívnou formou, ktorá sa používa na vyjadrenie súbežnosti dejov, a perfektívnou formou, ktorá vyjadruje sukcesívnosť dejov, takýto: 79,7 % > 20,3 % (bližšie porovn. Sokolová – Bugajová, 2006):

Imperfektívne transgresívy	1928	Perfektívne transgresívy	491
Výskyt v percentách:	79,7 %		20,3 %

Príklady: Žijeme, **robiac** posledné úpravy.; **Robiac si** starosti, viacerí argumentovali...; Takto odišiel, **nerobiac si** ťažkú hlavu z odmietnutia...; A **urobiac** ešte dakol'ko bosoráckych fígľov, zapečatil svojím prsteňom všetko.

Ukážka: Základné informácie o Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici

Múzeum Slovenského národného povstania (SNP) je špecializované múzeum s archívom osobitného významu **zachytávajúce** vývoj slovenskej spoločnosti v rokoch 1918–1948 v kontexte s dejinami Európy s dôrazom na dokumentáciu protifašistického národno-oslobodzovacieho boja a SNP. Od roku 1969 sídli v monumentálnej budove Pamätníka SNP, ktorá **bola vybudovaná** v juhovýchodnej časti historického jadra a v súčasnosti je jednou z dominánt krajského mesta Banská Bystrica v Slovenskej republike. Táto architektonicky zaujímavá stavba symbolizuje dejiny slovenského národa **stvárnene** v hmote dvoch železobetónových skulptúr spojených mostom **vyjadrujúcim** ideu SNP ako energický predel v živote slovenskej spoločnosti počas 2. svetovej vojny. Pamätník SNP s okolitým areálom **bol** v roku 1982 **vyhlásený** za národnú kultúrnu pamiatku. Múzeum Slovenského národného povstania **bolo založené** v Banskej Bystrici 8. mája 1955. Svojím poslaním a činnosťou nadviazalo na Ústav Slovenského národného povstania, ktorý v Banskej Bystrici existoval už od decembra 1947.

Činnosť Múzea SNP je **prezentovaná** aj krátkodobými tematickými výstavami dokumentárneho i výtvarného charakteru. Vo výstavných a vstupných priestoroch múzeum každý rok sprístupní verejnosti priemerne 20 výstav, a to vlastných, prípadne **prevzatých**, alebo **realizovaných** v spolupráci s inými múzeami a inštitúciami. Od roku 1995 múzeum pre návštevníkov pravidelne pripravuje voľný cyklus dokumentárnych biografických výstav pod názvom „Slovenské osudy“, v rámci ktorého **sú predstavované** významné, ale aj menej známe osobnosti protifašistického odboja. Dňa 27. augusta 2004 **bola otvorená** nová stála expozícia v priestoroch Pamätníka SNP. Expozícia prezentuje Slovensko v protifašistickom hnutí odporu Európy v rokoch 1939 – 1945.

<http://www.muzeumsnp.sk/>

3.8 Infinitív

Infinitív imperfektívnej formy má bez analytického futúra (12 213), ale aj v spojení s fázovým verbami (2 066 výskytov) približne rovnaký výskyt ako infinitív perfektívnej formy (13,8 %), porovn. výskyt tvarov infinitívu:

Tabuľka 14. Infinitív v SNK

INFINITÍV			FUTÚRUM
r/R/Robiť	n/Nerobiť	SPOLU	12 213
77 206	917	78 123	
Infinitív imperfektíva bez futúra: 65 003 = 25,3 %			
13,84 % zo 469 804			
u/Urobiť	n/Neurobiť	64 883	
64 507	376		
Infinitív perfektíva: 64 883 = 30,4 %			
13,81 % zo 469 804			

Reálny pomer infinitívnych tvarov *robiť* a *urobiť* (65 003 > 64 883) je opačný než ich percentuálny výskyt (25,3 % z 257 449 a 30,6 % z 212 355). Rozdiel medzi *urobiť* a *robiť* je okrem analytického futúra (12 213), napr. *Čo budeš robiť?*, v zložených predikátoch s fázovými verbami (2066), napr. *Začni už konečne niečo robiť!* Ako súčasť zložených predikátov a ako kondenzáty (napr. *Robiť dve veci odrazu je nemožné.*) majú infinitívy imperfektívnych a perfektívnych foriem porovnateľné zastúpenie, porovn. zostupný výskyt pri modálnych verbách (*(ne)mať*, (*ne*)*môcť*, (*ne*)*musieť*, (*ne*)*dať* (*sa*), (*ne*)*vedieť*, (*ne*)*dokázať*; pri modálnych predikatívnych adverbiách (*(ne)treba*, (*ne*)*možno*, pri adjektívach *nevyhnutný*, *potrebný*, *nutný*, pri substantívach *schopnosť*, *situácia*, *možnosť*, *právo*, *snaha*, *potreba*, *chuť*, *túžba*, *čas*.

Príklady: *Nemusíme to robiť.*; *Môžeš to urobiť zajtra.*; *Treba s tým niečo robiť.*; *Je čas robiť kompromisy.*; *Moja úloha/mojou úlohou je robiť hostesku.*; *Niet tu čo robiť.*; *Nenahováraj ho robiť také veci.*; *Ona aj ďalší informační agenti, ktorých sú v jednej smene tri desiatky, odpovedajú najčastejšie na otázky o inštitúciách EÚ, o možnosti pracovať a študovať v inom členskom štáte...; Robiť politiku na Slovensku asi bude veľmi ťažké.*

V slovenčine okrem infinitívu v analytickom futúre *bude pršať* je možná aj prospektívna konštrukcia (Giger, 2006) *ide pršať*. V slovníkoch sa uvádzajú príklady *ideme stavať*, *idú sa riešiť ťažké problémy*; *idem sa ženiť*, *vydávať*, ktoré sú často frazeologizované *ide mi hlava prasknúť*, *išlo mi srdce puknúť*, *odpadnúť*, *ide sa zblázniť*, *zošalieť*, *ide sa rozpučiť*, *ide ho rozhodiť*, *išla si oči vyplakať*, *išli mu oči vypadnúť*, *vyskočiť*, *išiel si oči vyočiť*, *išiel na tom oči nechať*. V prospektívnej konštrukcii sa používa častejšie perfektívny infinitív (270 : 140), používanie oboch vidov však možno doplniť priamo v tom istom sémantickom poli:

Neviem, ako by moja nebohá mamička reagovala na to, že si <idem brat> evanjeličku, ale ja to mám naprosto zdôvodnené. (...); ... znovu o ňu uchádza a vraj si ju <ide zobrat> – tie dva roky bol vraj asi

pobosorovaný alebo to nemal v hlave v poriadku.; „Chcel som povedať, chvalabohu, že sa <nejdete vydat’> za Rustyho Trawlera.“

Akčné slovesá majú vysoké zastúpenie infinitívov (s modálnymi verbami, s fázovými verbami a ako kondenzáty), ale napr. statické verbá majú minimálne zastúpenie infinitívov, porovn. Ružička, 1956. Synsémantiká a ich tvary – modálne verbá sú nápadne často v kondicionáli, limitné *mat’* a *ísť* sú najčastejšie v prezente, zriedka v préterite.

4. Aspektová korelácia *robiť* – *urobiť*

Pohyb v inventári aspektovej korelácie *robiť* – *urobiť* na vyjadrenie časových a spôsobových gramém dokumentuje aj ich poradie v typoch foriem. Výsledky korpusových zistení uvádzame osobitne pre imperfektívnu formu *robiť* (spolu 54,56 %) a osobitne pre perfektívnu formu *urobiť* (spolu 45,44 %):

a) zostupné poradie jedenástich afirmatívnych aj negovaných imperfektívnych foriem, očíslovaných podľa východiskového algoritmu na ich diferenciáciu na základe ich percentuálneho výskytu v SNK s údajom o počte foriem pri každom type:

Formy s číslom v algoritme:	1. robí	23. robiť	3. robil	5. bude robiť	9. robil by	13a. nerob
Percentá zo 468 806	23,4 %	13,84 %	10,52 %	2,6 %	2,49 %	0,78 %
Počet foriem:	6	1	12	6	12	3

Formy s číslom v algoritme:	13. rob	22. robený	11. bol by robil	17. robiaci	19. robiac	(7.) bol robil
Percentá zo 468 806	0,59 %	0,22 %	0,07 %	0,03 %	0,02 %	0 %
Počet foriem:	3	36	12	36	1	12

b) zostupné poradie trinástich afirmatívnych aj negovaných perfektívnych foriem, očíslovaných podľa východiskového algoritmu na ich diferenciáciu na základe ich percentuálneho výskytu v SNK s údajom o počte afirmatívnych foriem pri každom type:

Formy s číslom v algoritme:	2. urobil	24. urobiť	4. urobí	8. urobil by	12. urob	21. urobený	14. je urobený
Percentá	16,91 %	13,81 %	8,65 %	3,78 %	1,05 %	0,57 %	0,21 %

zo 468 806							
Počet foriem:	12	1	6	12	3	36	5

Formy s číslom v algoritme:	10. bol by urobil	15. bol urobený	12a. neurob	16. bude urobený	20. urobiac	(18.) urobivší	(6.) bol urobil
Percentá zo 468 806	0,17 %	0,15 %	0,03 %	0,02 %	0,01 %	0 %	0 %
Počet foriem:	12	5	3	5	1	36	12

4.1 Pohyb v temporálno-modálnom systéme slovenčiny

Z algoritmu na vyjadrenie súčinnosti verbálnych kategórií aspekt – modus – tempus vidieť aj konkurenciu pri prostriedkoch na vyjadrenie perfektívnosti ako výsledného stavu predtým prebiehajúceho deja s dôsledkami pre prítomnosť. Aktívnym prostriedkom na vyjadrenie gramémy perfekta je okrem préterita perfektívnej formy aj rezultatívna konštrukcia, porovn. urobil.* (79 447 výskytov) – bol.* urobil.* (nulový výskyt) – je/má uroben.* (962 výskytov). Z odstupom cca 40 rokov možno preveriť aj výsledky diskusie o danom probléme z r. 1967. Gejza Horák (1967), odvolávajúci sa na Sama Czambela (1919), ktorý vyslovil výhrady k rezultatívu (*je odcestovaný, je nevyspatý, je narukovaný*), vidí vzťah ekvivalencie len medzi typmi: *je odcestovaný – odcestoval, už má napísané – už napísal a bol odcestovaný – bol odcestoval, už mal napísané – už bol napísal*. Túto ekvivalenciu G. Horák používa spolu s vyšším výskytom antepreterita u R. Jašíka ako hlavné argumenty za zachovanie antepreterita ako funkčnej gramémy v slovenčine. Podľa G. Horáka (ibid.) rezultatívne deje *bolo nakysnuté, bol vyhasnutý* nie sú ekvivalentné s préteritom *nakyslo, vyhasol*, ktorý je podľa neho ekvivalentný s rezultatívom v prézente: *skyslo – je skysnuté, vyhasol – je vyhasnutý*, ale len s antepreteritom *bolo nakyslo, bol vyhasol*. Antepreteritom má podľa G. Horáka tri významy, a to význam predčasnosti, výsledného minulého stavu – rezultatívnosti a dávnej minulosti. Ján Horecký (1967) v spomínanej diskusii namietal, že invariantný význam antepreterita je len výsledok deja platný pre minulosť a ostatné významy sú sprievodné. Z toho vyplýva, že antepreteritum, préteritum dokonavých foriem a rezultatívna konštrukcia v prézente aj préterite môžu plniť rovnaké funkcie. Z konkurencie týchto troch jazykových foriem je najslabším článkom antepreteritum, ktoré má pri korelácii *robiť – urobiť* nulový výskyt. Z celkových 47 výskytov antepreterita v SNK pri perfektívnej forme je antepreteritum až 26 ráz pri slovese *povedať*, 10 ráz pri *napísať*, 5 ráz pri *dať*, porovn. *nekoriguje nič z toho, čo bol povedal, naopak, potvrdí to jasnejšími slovami...; Niet Ho tu, lebo vstal, ako bol povedal.; Stáli sme, ako som bol povedal, voľne vo vode, ale...; On mi odobral, čo mi bol dal,“ pokračuje ďalej Červeň., ...vám boli rohy narástli, keď ste sa boli vydali?“ „Boli, boli!“ odpovedala*. Antepreteritum pri imperfektívnej forme

je ešte zriedkavejšie (23 výskytov), napr. *tu sa už všeličo nevyplnilo, čo sa bolo očakávalo., Kapitán, ktorý, usmievajúc sa, bol počúval celé dohovory, hodil plecom a odišiel., Ako som bol predvídal, bolo z toho zle.* Navyše sme našli v rámci týchto zriedkavých výskytov až sedemkrát nový nekorektný typ antepreterita, ktorý svedčí o úplnej rozkolísanosti jazykového povedomia používateľov slovenčiny: *pravicová vláda nefunguje tak, ako to bola bývala sľubovala pred voľbami.; Presne sa potvrdzuje to, čo som bol býval bol napísal 10. 10. 2004.* Antepreteritum perfektív s výskytom 47 aj imperfektív s výskytom 23 stráca status gramatického tvaru – treba ho interpretovať tak, ako to urobil J. Horecký v prípade antepreterita imperfektív, t. j. „ako štylistickú alebo individuálnu zvláštnosť“, navyše sa vyskytuje ako zaužívaná forma pri slovesách *povedať, napísať (ako som bol povedal, ako som bol napísal)*. Argument G. Horáka o jeho častom používaní na základe excerpcie textov R. Jašíka len potvrdzuje, že ide o idiolekt autora podmienený nárečím (porovn. aj Stašková, 2007). Funkciu antepreterita prebrali v súčasnosti préteritum perfektívnych foriem a progresívne rezultatívne konštrukcie perfektívnych foriem.

Okrem antepreterita sme výrazný ústup zaznamenali aj pri aktívnom participii préterita (Sokolová, 2006). Formanty aktívneho participia préterita *-ivší, -uvší* sa správajú ako derivačné formanty *-iteľný, -uteľný* a od najfrekventovanejších konjugačných typov *chytať, pracovať* sa tvoria len sporadicky. Proces lexikalizácie aktívneho participia préterita je signalizovaný aj jeho dereflexivizáciou, keďže práve na zachovanie reflexivizácie sa odvolávajú gramatiky ako na najsilnejší argument pri stanovení statusu gramatického tvaru pre aktívne participium préterita: *Dukla by dnes mala nastúpiť už aj s navrátišším Martinom Padom z Prešova – ... rozhodca vykáže previnivšieho člena z hráčskej lavičky – ... konštatovaním narážal najmä na strelecky prebudivšieho kapitána Igora Šalatu. – ... okoloidúci zvedavo pristavovali pri soche navrátiššieho domikána, ktorú priamo na mieste dokončoval.* Z uvedeného vyplýva, že frekventované lexikalizované aktívne participia préterita ako *preživší, vybehnuvší, zbehnuvší, pribehnuvší, prebehnuvší, dobehnuvší, postúpivší, zostúpivší, vstúpivší, vystúpivší, odstúpivší, nastúpivší, vzniknuvší* by sa mohli objaviť vo výkladových slovníkoch slovenského jazyka už ako samostatné lexémy, lebo majú v súčasnosti vlastnosti ako deverbatívne adjektíva. Niektoré z nich sa často substantivizujú, napr. *preživší*.

5. Závěry o aspektovej korelácii

Základná funkcia verbálneho aspektu je v tom, že vo vidových koreláciách sa pomocou aspektu znásobujú časové a modálne gramémy. Skúmaním interakcie medzi tromi kategóriami (aspekt – modus – tempus) sa takto diferencované formy lepšie dajú využiť na porovnávanie slovenčiny a neslovanských jazykov, ale aj na opis a na zisťovanie ich funkcií v slovenčine. Čím má sloveso vyššiu textovú frekvenciu, tým je vyššia potreba používateľa vyjadriť pri ňom kompletný inventár verbálnych foriem, preto je percentuálne zastúpených viac vidových dvojíc v jadre slovnej zásoby (porovn. 65 % aspektových korelácií pri najfrekventovanejších slovesách a 44 % v centrálnej zásobe).

Výsledky korpusových zistení poskytujú takého zhrňujúce informácie:

- a) Sekundárne formy v aspektovej korelácii (*urobiť, kupovať, vracať*) majú spravidla nižšiu frekvenciu než ich primárne formy, a to bez ohľadu na to, či sú to perfektívne alebo imperfektívne gramémy (výnimky sú len na úrovni lexémy pri polylexii).
- b) Negované formy sú menej frekventované než afirmatívne okrem negovaného imperatívu imperfektívnej formy (*nerob*).
- c) Najfrekventovanejším tvarom aspektovej korelácie je indikatív prézenta imperfektívnej formy (pri *robiť* 42,8 %).
- d) Aj napriek celkovej prevahe lemy *robiť* pred *urobiť* v SNK, ktorá je daná vysokým výskytom indikatívu prézenta, aktívneho participia prézenta a infinitívu, pri tvaroch préterita, futúra, kondicionálu a imperatívu je prevaha perfektívnych foriem: *urobil* > *robil*; futúrum *urobí* > *bude robiť*; kondicionál prézenta *urobil by* > *robil by*; kondicionál préterita *bol by urobil* > *bol by robil*; pasívne participium *urobený* > *robený*. Platí to aj pre afirmatívny imperatív *urob* > *rob*, ale pri negácii je pomer opačný *nerob* 3 681 > *neurob* 127.
- e) Výrazný ústup foriem (nulový výskyt foriem) je pri aktívnom participiu préterita (*osud preživšieho stroskotanca...*) a pri tvaroch antepreterita (*ako som bol povedala*). Nulový výskyt v SNK sa dá interpretovať aj ako strata statusu gramatického tvaru, lebo napr. aktívne participium préterita – 3. 8. – sa celkovo pri všetkých verbách tvorí len od 18 radixov a antepreteritum len od 47 radixov.

Literatúra

- BĚLIČOVÁ, Helena: Nástin porovnávací morfológie spisovných jazykú slovanských. Praha: Karolinum, Nakladatelství Univerzity Karlovy 1998.
- DANEŠ, František: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. In: Slovo a slovesnost, 1971, roč. 32, s. 193 – 207.
- DOLNÍK, Juraj: Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 193 – 210.
- DOLNÍK, Juraj – MLACEK, Jozef – ŽIGO, Pavol: Princípy jazyka. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 137 s.
- FAßKE, Helmut: Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie. Bautzen: Domowina-Verlag 1981.
- GIGER, Markus: Prospektívna konštrukcia ísť + infinitív. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jazykovedný zborník 20 (AFPh UP 154/236). Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 103 – 113.
- Grundzüge einer deutschen Grammatik. Red. K. E. Heidolph et al. Berlin: Akademie-Verlag 1981. 1028 s.
- HORÁK, Gejza: K problému pluskvamperfekta v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1967, roč. 18, s. 75 – 77.
- HORECKÝ, Ján: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.

- HORECKÝ, Ján: Miesto antepreterita v sústave slovesných tvarov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1967, roč. 18, s. 77 – 79.
- IVANOVÁ, Martina: Valencia statických predikátov. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. 290 s.
- IVANOVÁ, Martina: Subkategória funkčno-sémantickej kategórie modálnosti: schopnosť (abilita). In: Slovo – tvorba – dynamickosť. Modra 11. – 12. marca 2009. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2009 (10 s. v tlači).
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Spájatelnosť slov a jej odraz v slovníku. In: Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, s. 116 – 126.
- KOMÁREK, Miroslav: Příspěvky k české morfologii. Olomouc: Periplum 2006. 263 s.
- KOPEČNÝ, František: Slovesný vid v češtině. Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1962. 144 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala a M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 1989. 588 s.
- KRUPA, Viktor: Stavové perfektum v slovenčine. In: Zborník FF UK. Philologica. 11 – 12. 1959 – 1960. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 47 – 56.
- Mluvnice češtiny 1. Praha: Academia 1986. 568 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Valenčný slovník slovenských sloviess. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1998. 270 s.
- NÜBLER, Norbert: Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen (am Beispiel der mit na-präfigierten Verben). Regensburg: S. Roderer Verlag 1992. 594 s.
- PANEVOVÁ, Jarmila – BENEŠOVÁ, Eva – SGALL, Petr: Čas a modalita v češtině. Praha: Universita Karlova 1971. 111 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. a dopl. vyd. Bratislava: Veda 2000. 533 s.
- RUŽIČKA, Jozef: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 188 s.
- SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989. 253 s.
- SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 199 s.
- Slovenský národný korpus – Verzia prim-3.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovenský národný korpus – Verzia prim-4.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Aspektológia v Regensburgu. In: Jazykovedný časopis, 2001, roč. 52, č. 2, s. 101 – 119.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Výskum aktívneho participia préterita. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 20

- (AFPh UP 154/236). Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 77 – 88.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine. In: Slovo – tvorba – dynamicnosť. Modra 11. – 12. marca 2009. Ed. M. Šimková. Bratislava: 2009a (15 s. v tlači).
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Eine von Applikationen der morphematischen Erforschung an der Universität Prešov (Kategorie Aspekt Verbi). In: Gemeinsame interdisziplinäre Vortragsreihe der Universitäten Trier und Prešov 2009. Prešov 17. februára 2009. Ed. Christian Irsfeld. Trier: 2009b (12 s. v tlači).
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Funkcie slovesného vidu v slovenčine. In: V priestoroch jazyka a literatúry. Košice 26. marca 2009. Košice: 2009c (15 s. v tlači).
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Súčinnosť verbálnych kategórií (aspekt modus – tempus). In: Slovakistika vo všeobecnolingvistickej perspektíve. Košice 28. mája 2009. Košice: 2009d (15 s. v tlači).
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. et al.: Slovník koreňových morféme slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.; 2. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 600 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – BUGAJOVÁ, Z.: Výskum transgresívu v slovenčine. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jazykovedný zborník 20 (AFPh UP 154/236). Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 89 – 102.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – KÁŠOVÁ, Martina – STAŠKOVÁ, Jaroslava: Korpusový výskum okrajových jazykových prostriedkov – participium préterita, kondicionál préterita a antepreteritum v Slovenskom národnom korpuse. In: Gramatika & Korpus. Grammar & Corpora 2005. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, 23. – 25. 11. 2005. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR 2007, s. 226 – 235.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Možnosti využitia SNK na štúdium slovenského jazyka. In: Studia Academica Slovaca. 33. Red. J. Mlacek, Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2004, s. 204 – 217.
- ŠTÍCHA, František: Česko-německá srovnávací gramatika. Praha: Argo 2003.
- Teoretické základy synchronní mluvnice spisovné češtiny. In: Slovo a slovesnost, 1975, s. 18 – 46.